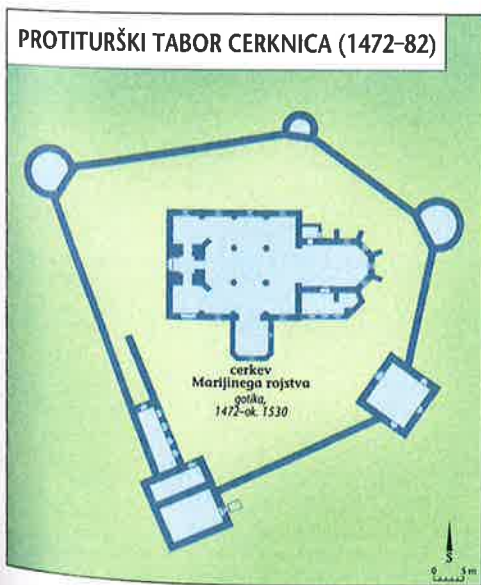
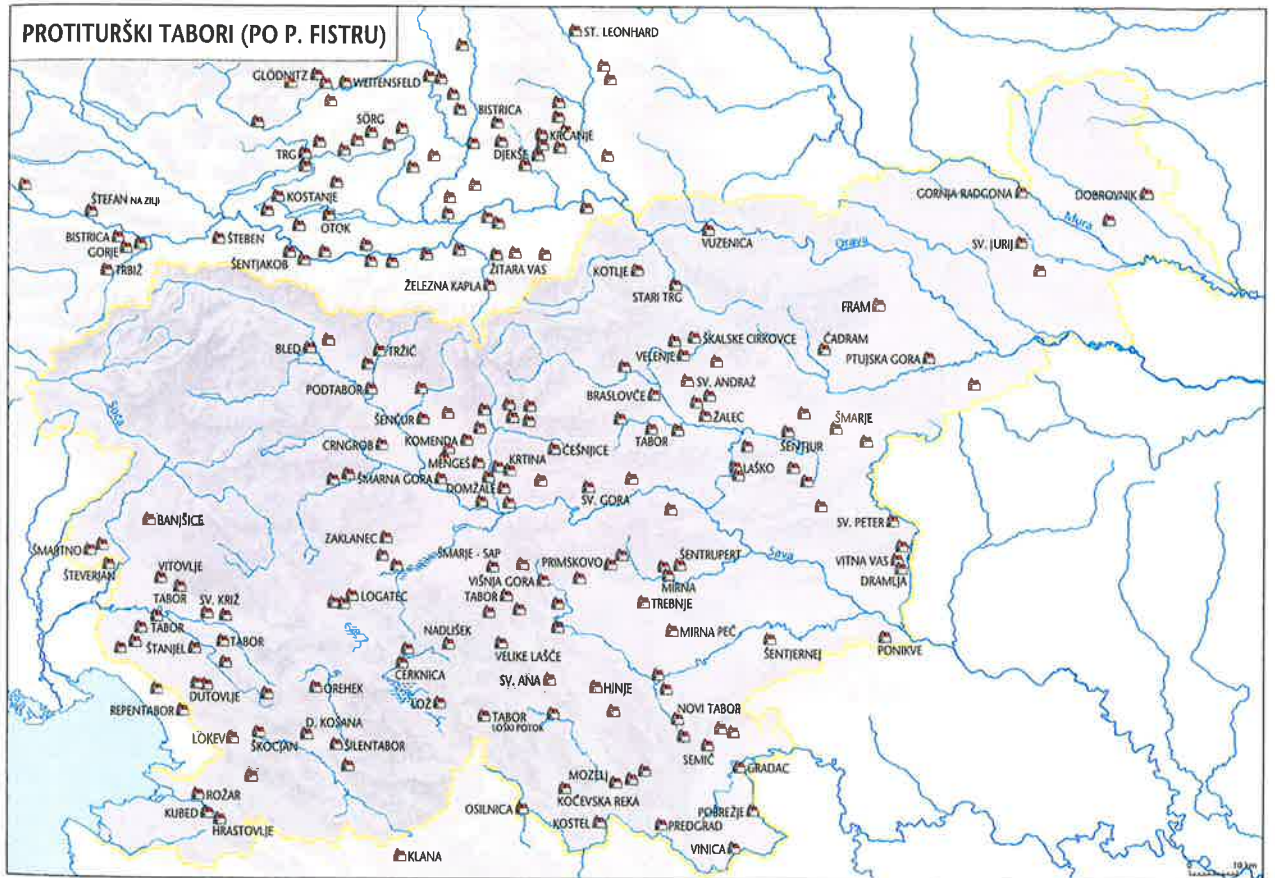

Po prvem turškem vpadu na Slovensko 1408 (Bela krajina) in nekaj pohodih manjšega obsega v letih do 1415 je sledilo pol stoletja miru. Po padcu Bosne 1463 pa se je turška meja približala Kranjski skoraj na 100 km in 1469–83 je nastopilo obdobje najhujših pustošenj. Sovpadalo je z uporom plemstva in najemniških vojakov pod Andrejem Baumkircherjem na Štajerskem (1469–70), z vojnami cesarja z ogrskim kraljem Matijo Korvinom (1477–90) ter s prvim večjim kmečkim uporom (na Koroškem 1478). Največji pohodi so zaobjeli Kranjsko, Koroško in

Štajersko (1473, 1476, 1478, 1480, 1483), občasno še Goriško, Kras, Furlanijo, Istro in celo Zgornjo Štajersko (1480). Do vpadov je prihajalo tudi večkrat letno in 1471 so Turki preživeli na Kranjskem skoraj tri mesece. Premirje ogrskega kralja Matije Korvina s Turki je 1483 prineslo osemletni mir, sledili pa so novi, a manj uničujoči vpadi (1491–99, 1511, 1516).

Novo obdobje turškega napredovanja v Evropi je pomenila vlada sultana Sulejmana I. Veličastnega (1520–66), ki je 1521 zavzel Beograd, 1526 pri Mohaču uničil ogrsko vojsko in zasedel Budim ter 1529 prvič oblegal

Dunaj. To je bil čas rednih, a manj silovitih vpadov na Slovensko (1522–32). Drugi turški pohod na Dunaj 1532 se je izjalovil in ob vračanju mimo Gradca, Maribora in Ptuja je slovensko ozemlje edinkrat doživelo prehod glavne redne turške vojske s sultanom na čelu (14.–16. septembra obleganje Maribora). Poslej so bili turški vpadi redki, po letu 1600 samo še v Prekmurje.

Deželni knez in stanovni proti turškim pohodom niso imeli pravega odgovora. Obramba se je omejila na utrjevanje mest in ureditev signalne organizacije (grmade). Vendar so se Turki izogibali obleganjem gradov in mest, zato pa je zelo trpelo podeželje, od koder je bilo po ocenah deželnih stanov Kranjske, Koroške in Štajerske do 1508 odpeljano v ujetništvo do 200 000 ljudi. Podložniki so se skušali zaščititi s postavljanjem kmečkih utrd – taborov, najpogosteje okoli cerkev. V 15.–16. stol. jih je na slovenskem etničnem ozemlju nastalo okrog 350. Turški vpadi so povzročili migracije prebivalstva iz Hrvaške in Bosne (Uskoki, Prebegi, Vlahi), ki se je zlasti v 16. stol. naselilo na obmejnih območjih (Žumberk, Bela krajina), Krasu ter nekaterih delih Štajerske (Dravsko in Mursko polje).

časno ornjjo :čkrat skoraj rrvina pa so (6). je po- 1520- uničil blegal

1508

isce)

akov

A

A

U

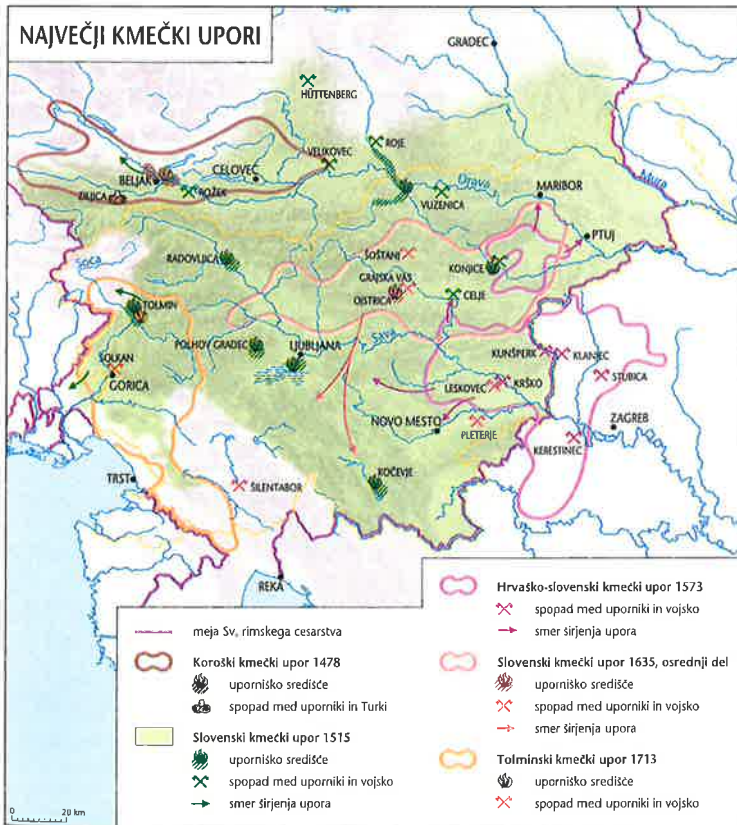

Politično-upravna podoba slovenskega ozemlja se je v prvi tretjini 16. stol. za dolgo ustalila. Velika večina, razdeljena med tri dežele – vojvodine Kranjsko, Štajersko in Koroško – ter tržaško ozemlje, je bila že dotlej pod oblastjo cesarske dinastije Habsburžanov. Dežele so se delile na četrti, ki so imele zgolj vojaško in davčno vlogo. Leta 1500 so Habsburžani po Goriških grofih podedovali še majhno grofijo Goriško in v vojni z Benečani (1508–16) razširili svojo posest na

glavarstva v Posočju. Odtlej sta pod Beneško republiko spadala le še dva manjša obrobna dela slovenskega etničnega ozemlja. V okviru Ogrskega kraljestva je vseskozi ostajalo Prekmurje, ki pa je leta 1526, tako kot zmanjšani Hrvaška in Slavonija, prišlo v skupen habsburški dinastični okvir s slovenskim ozemljem v cesarstvu.

Habsburžani, v letih 1452–1806 (s kratkim presledkom) izvoljeni rimski (nemški) cesarji, so kot deželni knezi znotraj cesarstva posedovali dedno dinastično posest, od prve pol. 16. stol. pa so vladali tudi ozemljem zunaj cesarstva. Ferdinand, poznejši nemški kralj in cesar, je postal v letih 1526–27 kralj Češkega in Ogrsko-hrvaškega kraljestva, katerega glavni so osvojili Osmani in jo obvladovali skoraj do konca 17. stol. Ob delitvi habsburških posesti med tri Ferdinandove sinove je leta 1564 nastala deželna unija Notranja Avstrija z lastnim vladarjem nadvojvodo Karlom in središčem v Gradcu. Kot posebna državna tvorba je obstajala do ponovne združitve habsburških dednih dežel leta 1619. To obdobje sta zaznamovala utrditev protiturškega obrambnega sistema v Vojni krajini ter rivalstvo med deželnim knezom in deželnimi stanovni, ki se je v prvi pol. 17. stol. končalo z zmago deželnoknežjega absolutizma in protireformacije. Tudi po odpravi Notranje Avstrije kot posebne dinastične tvorbe je Gradec ostal do srede 18. stol. sedež notranjeavstrijskih osrednjih uradov.

Nezadovoljstvo podložniškega stanu, ki je nosil glavnino bremen celotne družbe, je od 15. stol. do odprave podložništva leta 1848 povzročilo blizu 200 po večini lokalnih kmečkih uporov. Klasičnih uporov, oboroženih vstaj podložnikov na širšem ozemlju, ki niso bile naperjene le proti posameznemu zemljiškemu gospostvu, se je zvrstilo pet, od koroškega upora leta 1478 do tolminskega leta 1713. Izbruhnili so v času večjih sprememb v gospodarskem in političnem življenju, ki so prizadele podložnike širših območij in spodbudile njihovo povezovanje. Med poglavitnimi razlogi za uporništv so bili: slabše možnosti za kmečko trgovino, povečane obremenitve podložnikov do zemljiških gospodov, uvajanje novih javnih bremen v korist dežele in centralnih državnih uradov, turški vpadi in kmečke vojaške dolžnosti. Največji, slovenski kmečki upor leta 1515 je zajel okoli 80 000 kmetov na glavnini slovenskega etničnega ozemlja in segel še na nemško etnično ozemlje. V poznejši kolektivni spomin se je najgloblje vtisnil (Gubčev) hrvaško-slovenski upor leta 1573, ki velja tudi za programsko najbolj zrelega.

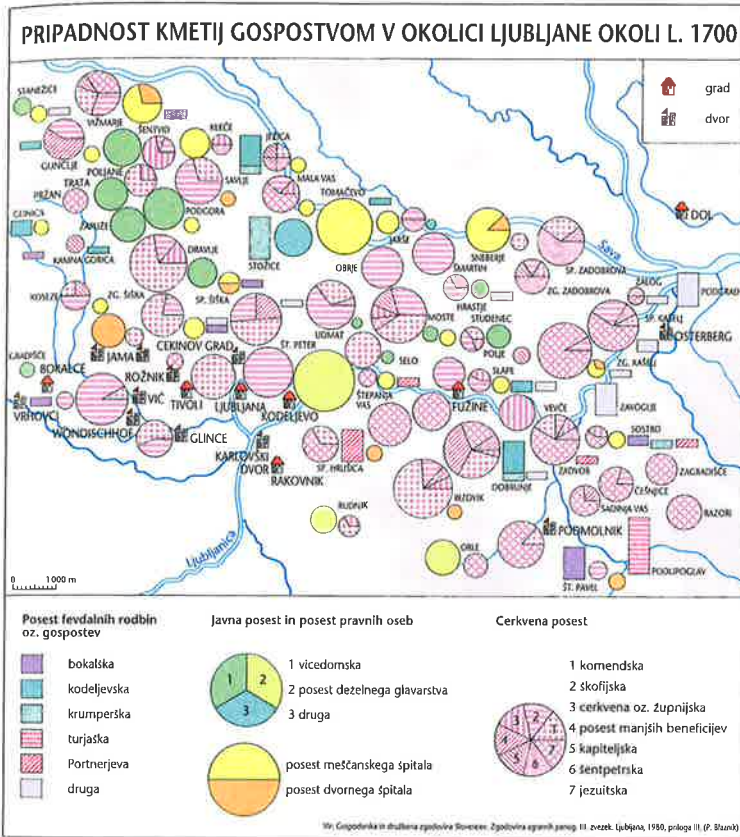
Čeprav so se vsi upori končali za kmete neuspešno, je slovensko zgodovino pisje v 19. in še posebej v 20. stol. zelo poudarjalo njihov pomen, tudi zaradi občutka pomanjkanja »lastne« državnosti, vojaške in politične zgodovine. Pri kmečkem uporništvu se je navdihovalo umetniško ustvarjanje in deloma ideološka podstat druge Jugoslavije.

V drugi pol. 15. in v 16. stol. se je tudi v slovenskih deželah pojavil zgodnji kapitalizem, katerega glavni nosilci so bili tujci. Posamezniki in družbe so posegali v organiziranje proizvodnje, namenjene predvsem trgovini na široko. Ustanavljali so lastna podjetja ali povezali delavce v rahlejši obliki založništva. Zgodnje kapitalistične oblike so se uveljavile predvsem v železarstvu in rudarstvu, ki sta tedaj doživljala precejšnji tehnični vzpon. Fužinarstvo se je najbolj razmahnilo na Kranjskem, od rudnikov pa je postal najpomembnejši rudnik živega srebra v Idriji, od leta 1575 v lasti deželnega kneza. Tudi veliko drugih poklicev in obratov je preraščalo dotedanje srednjeveške proizvodne

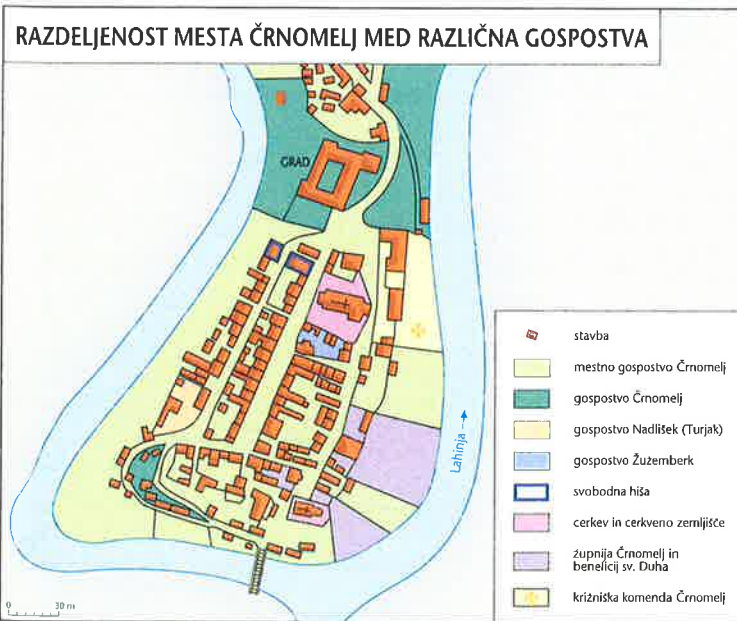
oblike, razvile so se nove specializirane obrti, poživila trgovina na večje razdalje. Vdor denarnega gospodarstva v stara fevdalna razmerja je povzročil povečan pritisk na podložnike, ki so tako kot zemljiški gospodarji začeli iskati dohodek v neagrarnih dejavnostih. Večina meščanov je nasprotno živela še v okviru norm vezanega mestnega gospodarstva in ni prenesla konkurence.

Zadnja desetletja 16. stol. so prinesla zaton zgodnjega kapitalizma in dolgotrajno gospodarsko stagnacijo. Tudi zato, ker vedno bolj centralizirana država v 17. stol. še ni poznala učinkovite in načrtne gospodarske politike.

Od poznega srednjega veka se je izoblikovala vrsta novih drobnih zemljiških gospostev, ki so trgala ozemlja velikih teritorialnih gospostev. Posamezno gospostvo je imelo podložnike pomešane z drugimi podložniki, kmetje ene vasi pa so bili lahko podalniki različnih gospodov. Tako nastalo razdrobljeno posestno strukturo zemljiških gospostev označujemo za raztreseni podložniški sistem. Pojav in vzroki zanj sicer niso posebnost slovenskega okolja, vendar je bila takšna značilnost fevdalnega agrarnega sistema prav tu precej izrazita. Obdržala se je do zemljiške odveze leta 1848 ter zaznamovala največji del slovenskega ozemlja, najbolj Dolenjsko in najmanj Prekmurje. V okolici Ljubljane so k večjemu drobljenju posesti prispevali še meščani ter razne pravne osebe s sedežem v mestu, zlasti cerkvene ustanove.

Praviloma je imel vsak zemljiški gospod nad svojimi podložniki patrimonialno oblast z nižjesodnimi civilnimi in kazenskimi pristojnostmi. Višjo sodno oblast in lokalno upravo je za sklenjeno ozemlje izvrševal en sam zemljiški gospod, imetnik t. i. deželskega sodišča. To je bilo pristojno za vse podložno prebivalstvo ne glede na to, čigavi podložniki so bili. Prav tako je neodvisno od pripadnosti podložnikov različnim gospodom funkcionirala vaška skupnost, imenovana soseska, srenja ipd. Za kmeta je imel raztreseni podložniški sistem ugodne posledice, posebej kadar je prihajalo do nasprotij med sodnim in zemljiškim gospodom. Nasprotno je mogla dvojnost gospostva voditi k večjemu izkoriščanju podložnikov in slabitvi enotnosti kmečkih nastopov.

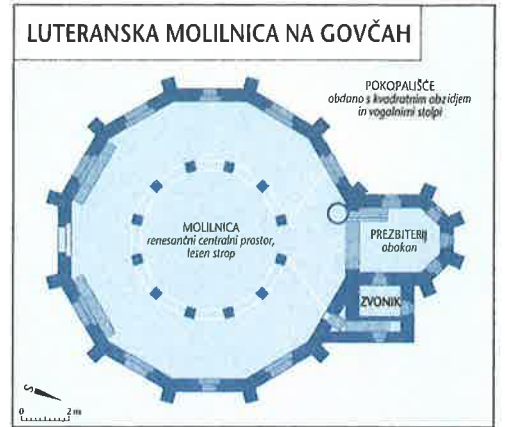
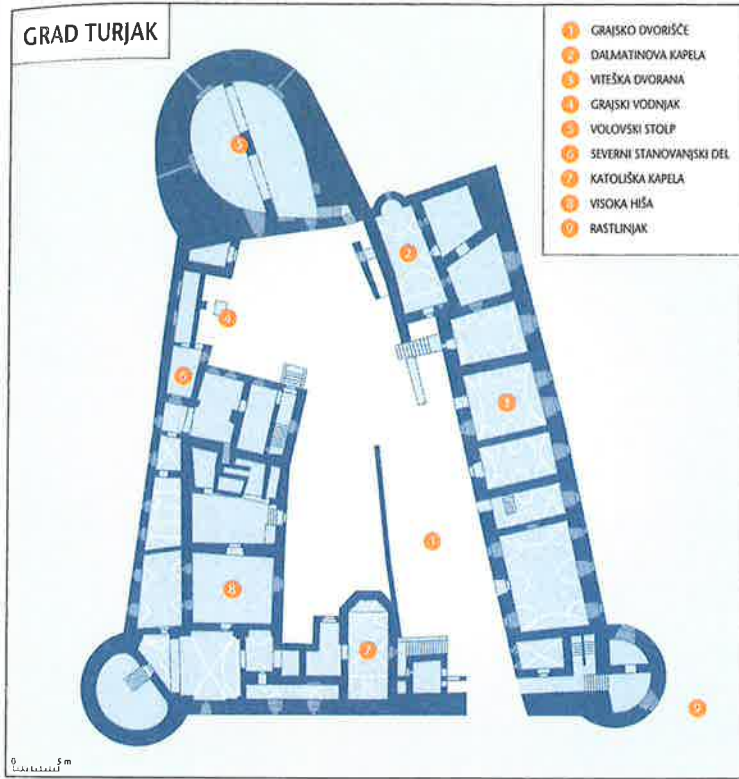

Niti večina mest ni premogla sklenjenega ozemlja, ki bi bilo v celoti v pristojnosti avtonomnih mestnih organov. Sredi obzidanega mesta in v predmestjih so marsikje obstajale »tuje« enklave, nad katerimi mesto ni imelo oblasti ali pa je bila ta omejena. Pod mestno oblast večinoma niso sodili gradovi ter nekateri samostani, cerkve in župnišča. Mestni gospod – za veliko večino mest je bil to deželni knez – je lahko izvzel iz mestne jurisdikcije tudi posamezne meščanske hiše, ki so s tem postale t. i. svobodne hiše. Ponekod so bila v mestu celo zemljišča drugih zemljiških gospodov, na katerih so prebivali njihovi podložniki, ki pa so se prav tako ukvarjali z obrtjo in trgovino. Od vseh mest na Slovenskem je imel znotraj mestnega obzidja najbolj razdrobljeno posest Črnomelj, tudi zato, ker je črnomaljsko trško naselje pozno pridobilo vse značilnosti in naslov mesta. V mestih je sicer živelo pravno heterogeno prebivalstvo, glede na posameznikov pravni položaj (meščan, plemič, duhovnik, podložnik) sodno podrejeno različnim sodiščem.

Od začetka 20. let 16. stol. so tudi v slovenske dežele začele prodirati reformacijske ideje. Na ugoden odmev so naletele predvsem med meščani in plemstvom. Na Kranjskem so se za protestantizem odločili Turjaški (Auerspergi), Gallenbergi, Kacijanarji, Egkhi, Thurni, Khisli in Dietrichsteini, od štajerskih plemičev je za Slovence ob Stubenbergih in Herbersteinih pomembnejši Ivan Ungnad, za prekmurske Slovence pa plemiški rodbini Bánffy in Széchy. Vrhunec je luteranstvo doživelo s Primožem Trubarjem (1508–86),

ki je leta 1550 objavil prvi dve slovenski tiskani knjigi (Katekizem, Abecednik), z njima utemeljil slovenski knjižni jezik in spodbudil razcvet slovenske protestantske književnosti. Vrh takratnega literarnega ustvarjanja je celotni prevod Svetega pisma Jurija Dalmatina leta 1584. S Cerkovno ordningo (1564) je Trubar načrtoval luteransko (deželno) Cerkev za slovensko govoreče prebivalstvo. S tem je posegel v pravice deželnega kneza, ki je imel po določilih augsburškega verskega miru edini pravico določati veroizpoved svojih podanikov.

Leta 1565 je moral Trubar dokončno zapustiti domovino. Enoten luteranski cerkveni red za vse Notranjeavstrijske dežele je 1573 sestavil David Chytraeus.

Nadvojvoda Karel II. (1564-90) je v skladu z augsburškim verskim mirom kljub nekaterim koncesijam protestantom (1572 graška pacifikacija, 1578 bruški libel) vzporedno s katoliško prenovo (tridentinski koncil, pokoncilski škofje, jezuiti, kapucini) začel politično rekatolizacijo notranjeavstrijskih dežel, ki jo je dokončal njegov sin Ferdinand II. (1595, 1619-37 cesar) z izgonom predikantov in učiteljev (1598) ter plemstva (1628). V Prekmurju, ki je bilo pod ogrsko upravo, so si protestanti izbojevali več pravic in zasedli katoliške župnije. Poleg luteranske se je tam začasno uveljavila tudi kalvinistična veroizpoved. Na Ogrskem so namreč o veroizpovedi svojih podanikov odločali zemljiški gospodje, ne vladar. Dejavnost protireformacije se je začela šele okoli leta 1670. Slovenci luterani so izgubili zadnje cerkve in duhovnike leta 1733 in obstali do tolerančnega patenta (1781) kot kriptoprotestanti. V tem obdobju se je razcvetela prekmurska slovenska protestantska književnost, pomembno versko središče pa je postal Šurd.

mati
ni

njigi
nski
ntsanja
leta
oval
pre-
zeza,
niru
kov.